

Originalni naučni rad

UDK 330.01:338.12

DOI 10.7251/SVR1817070M

AUSTRIJSKA ŠKOLA PRIVREDNIH CIKLUSA

Doc. dr Boško Mandić¹

Fakultet za bezbjednost i zaštitu Nezavisni univerzitet Banja Luka

Apstrakt: Sa razvojem industrijske revolucije u svijetu dolazi i do razvoja nauke u svim segmentima života. U tom segmentu ekonomska nauka ima primarno mjesto kroz praćenje i analiziranje ekonomskih kretanja u privredi. Njen razvoj se kreće kroz istraživanja i rasprave pojedinih škola ekonomske misli. U ovom radu će biti razmatrano djelovanje Austrijske škole sa posebnim osvrtom na austrijsku teoriju privrednih ciklusa kao logički dosljedna austrijskom shvatanju funkcionisanja ekonomije koja se zasniva na specifičnoj teoriji kapitala.

Ključne riječi: *Austrijska škola ekonomske misli, privredni ciklusi, cijene, novac*

JEL klasifikacija: B25

UVOD

Priča o Austrijskoj školi² počinje u 15-om vijeku. Tada su sljedbenici Tome Akvinskog pokušali objasniti kompletan obim ljudskog djelovanja i društvene organizacije. Ti sledbenici su posmatrali postojanje ekonomskog zakona. sila uzroka i poledica koje uveliko djeluju kao i drugi značajni prirodni zakoni.

Početak razvoja ekonomske nauke datira od kraja 18. i početak 19. vijeka, tj. za vrijeme razvoja jednog, tada novog, oblika društva koji nas još uvijek okružuje – kapitalizma. Taj naučni proces nalazi se u prvim detaljnim obrazloženim teorijama kao što su merkantilizam, fiziokratizam i u radovima Vilijama Petija. Nastanak ekonomije kao posebne discipline vezuje se za Adama Smita i njegovo djelo “Bogatstvo naroda” objavljeno 1776. godine, odnosno, za nastanak klasične političke ekonomije. Klasična politička ekonomija istražuje proces proizvodnje kao izvor bogatstva, odnosno, mjesto gdje nastaje vrijednost proizvedenih dobara. Vrednost dobara u klasičnoj teoriji određena je radom utrošenim za njihovu proizvodnju.

¹ Nezavisni univerzitet Banja Luka (Fakultet za bezbjednost i zaštitu; Ekonomski fakultet)

² Omer Fehimović, Ekonomski pravci u kontekstu aktualne krize: Austrijska škola i kenzijanizam (pristupljeno: 18.08.2018. u 17,53 časova)

Početak djelovanja Austrijske škole ekonomske misli vezuje se za period kraja devetnaestog i početka dvadesetog vijeka. Osnivači škole su Karl Menger, Ojgen Bem-Baverka, Ludvig fon Mizes i Fridrih Hajek. Ona je oko sebe okupila na desetine i stotine ekonomskih mislilaca koji su djelovali ili djeluju u okviru nje. Četiri pomenuta mislioca najviše povezuje, zapravo, svojevrсна originalna idejna obnova tradicije škotskih mislilaca, s početka 18 vijeka (Adama Smita, Adama Fergusona, Džošija Takera, Dejvida Hjuma). Predstavnici ove škole su promotori ideja slobodnog tržišta (*laissez faire*). Izraz "Austrijska škola" ne bi trebalo razumijevati kao geografsku odrednicu škole, već kao odrednicu za temeljne ideje koje dijele njeni pripadnici.

Sagledavajući ukupno izložene stavove ovih velikih idejnih predhodnika Austrijske škole, mogli bi se izvući sledeći zaključci:

- društvena teorija mora započeti od pojedinaca i njihovih stavova;
- rad je ciljno usmjerena aktivnost radi zadovoljenja potreba pojedinca (izražen je stav o racionalnoj ljudskoj prirodi i težnji da se uz minimalne troškove ostvari maksimum zadovoljenja potreba);
- neznanje i neizvjesnost čine stvarni element ljudskog rada;
- stav o stalnoj oskudici resursa kojim čovječanstvo raspolaže;
- komplementarnost institucija tržišta i pravnih institucija u određenom privrednom sistemu³.

PREDSTAVNICI AUSTRIJSKE ŠKOLE

Prestavnik austrijske škole Karl Menger, prvi je izveo metodološke pretpostavke rješavajući značajna teorijska i praktična pitanja svoga doba. On u svojoj knjizi „Istraživanja o metodi društvenih nauka, a naročito političke ekonomije“ insistira na metodološkom individualizmu kao jedinom adekvatnom pristupu kojim agzaktna teorijska ekonomija može da se uspostavi. Negov pristup pokazuje da društveni fenomeni ne mogu se razumjeti ako se ne započne od individualnog rada kako je ono usmjereno na druge ljude, kao i individualnim očekivanjima kako će se ti drugi ljudi ponašati. Tek na taj način, smatra Menger, moguće je shvatiti nepersonalne sile koje pomažu jedinkama da stvore veća djela nego što su svjesno željeli i namjeravali.

Klasična ekonomska teorija je dala osnovne pretpostavke za proučavanje privrednih kretanja ali njen metodološki aparat se pokazao kao nedovoljan za objašnjenje ključnog problema ekonomske nauke. Taj problem glasi: kako nastaje vrijednost neke robe. Razni su teoretski pristupi definisanja nastanka vrijednosti neke robe. David Rikardo i njegovi klasici su pokušali da riješe ovo pitanje kroz pozivanje na univerzalne standarde koji bi imali univerzalnu važnost. Teorija vrijednosti definiše vrijednost rada

³ Dragan D. Lakićević, Prikaz: Austrijsko ekonomsko učenje (Božo Stojanović: *Osnovi austrijske teorije*), *Sociološki pregled*, vol. XLIII (2009), no. 2, str. 273–274

na osnovu trošenja određene količine energije u jedinici vremena radi proizvodnje nekog predmeta. Tu se javlja osnovni problem kada se uporede *objektivne* ili *prirodne* cijene s *tržišnim cijenama*. Konstatovano je da uložena količina rada ne mora da bude identična s cijenom na tržištu, kao što iste robe na tržištu često imaju različite cijene.

Stav koji je Karl Menger prezentovao se odnosi na shvatanje da vrijednost robe ne nastaje činom proizvodnje, već činom kupovine na tržištu. Odnosno, on smatra da vrijednost kao tržišni fenomen se formira na osnovu subjektivnih odluka potrošača da nešto koriste. Pojedinci, korisnici, roba donose odluku štaje za njih korisno a šta ne, koje robe i usluge drugih žele. a koje ne. Na osnovu ukupnih stavova roba dobija vrijednost na tržištu a koja se manifestuje preko cijena. Oni biraju ona dobra koja u tom momentu predstavljaju subjektivnu vrijednost za nju. Sama objektivna vrijednost robe na tržištu nastaje kao ukupna suma subjektivnih vrijednosti.

Prof. Stojanović u svojoj knjizi *Osnovi austrijske teorije* smatra da je cjelokupna teorija kapitala, ali i teorija privrednih ciklusa Austrijske škole direktno ili posredno zasnovana na Mengerevoj teoriji⁴.

PRIVREDNI CIKLUSI I TRŽITE CIJENA

Mizek i Hajek kao predstavnici druge generacije Austrijske škole su razvili austrijsku monetarnu teoriju poslovnih ciklusa jer utemeljivači škole nisu bili zainteresovani za razvoj ove oblasti. Mizes je sa Bem-Bavekom čak ušao u otvoreni sukob. U kasnijem periodu, teoriju je nasledio Hajek⁵. Prema austrijskom stanovištu monetarna ekonomija se razlikuje od nemonetarne. Prema austrijancima, u monetarnoj ekonomiji novac može imati uticaj na realni output, i pri tome da izazove nestabilnost u ukupnoj ekonomiji, dok u dugom roku je neutralan.

Osnovna ideja austrijske teorije poslovnih ciklusa je austrijsko shvatanje funkcionisanja ekonomije koja se ogleda kroz cijene koje su nosioci sintetičkih informacija koji cirkulišu kroz decentralizovani sistem odlučivanja. Cjenovni mehanizam koordinira aktivnosti pojedinaca (korisnika) na tržištu koristeći resurse na najefikasniji način, pa one kažu šta i koliko proizvoditi.

Prema Austrijancima, centralna banka manipuliše kamatom stopom kreirajući bum faze kada je kamatna stopa preniska (politika jeftinog novca) u odnosu na prirodnu stopu što inicira promjenu strukture proizvodnje jer preduzetnici primaju krive informacije o budućoj potrošnji današnjih štediša i investiraju u bliže projekte (kapitalna dobra). Kada je centralna banka pritisknuta inflacijom koju je predhodno proizvela, podiže kamatnu stopu, pri

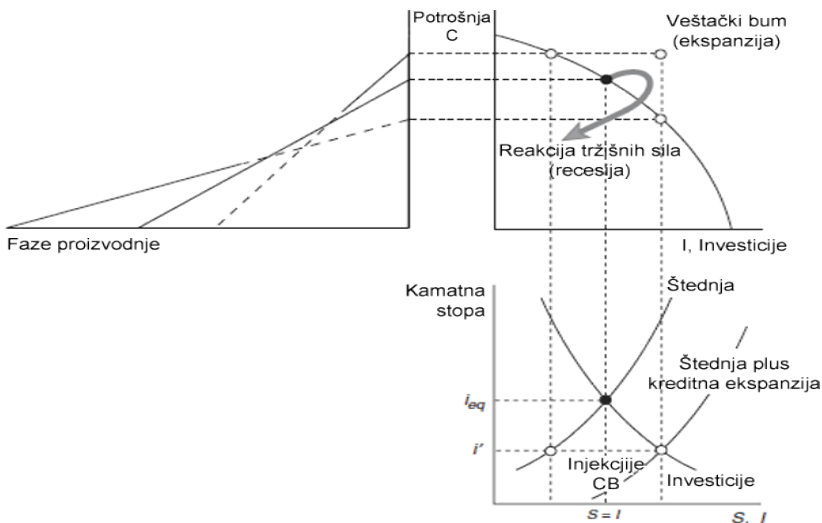
⁴ Božo Stojanović, *Osnovi austrijske teorije*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2009., str. 156.

⁵ Najvažnije elemente Mizes je razvio već do 1924. godine, i iznio ih u djelu *Teorija novca i kredita* (1912). Pored ekonomista iz Austrije u njenom razvoju su učestvovali su i ekonomisti iz drugih zemalja, poput Lajonela Robinsona (Britanski ekonomista).

čemu se otkriva misalokacija⁶ resursa te dolazi do recesije jer struktura proizvodnje ne odgovara željama i potrebama potrošača. Sada se struktura proizvodnje treba reorganizovati da bi se vratila u prvobitno stanje (ili gdje potrošač želi).

Kamatna stopa je cijena koja pokazuje ravnotežu želje ljudi da troše sada i njihove potrebe da se odreknu današnje potrošnje zarad potrošnje u budućnosti. Austrijanci ovaj trade-off zovu vremenim preferencijama. Kao i svake druge preferencije, i one se mogu mijenjati. Zato su kamatne stope te koje zajedno sa korespondirajućim promjenama u cijenama (inputa i outputa) daju informacije o potrošačkim preferencijama i njihovim promjenama.

Slika 1. Austrijski poslovni ciklus prema Rodžeru Garisonu⁷

Izvor: <https://harberger.wordpress.com/category/teorija/>

Za vitalnost austrijske teorije ključno je Hajekovo odbijanje kvantitativne teorije novca prema kojoj porast novca u opticaju ne utiče na relativne cijene. Po Hajeku, ovakva promjena relativnih cijena čini krucijalni impuls koji ruši ekonomsku stabilnost i u dugom roku poništava postojeće efekte buma⁸.

⁶ Misalokacije su praćene realokacijama, odnosno akcija reakcijom. Kao što Hajek piše, tržište ne može alocirati resurse u skladu sa realnim faktorima (preferencijama, datom tehnologijom, i dostupnim resursima) osim na osnovu informacija koje nose tržišni signali – cijene faktora proizvodnje i kamatna stopa.

⁷ Rodžer Vejn Garison (1944) je američki profesor na ekonomiji u Auburn Univerzitetu i zagovornik austrijske škole /www.auburn.edu/~garrilo/ (pristupljeno: 11.09.2018. u 13,27 časova)

⁸ Hajek tvrdi da ne rastu sve cijene istovremeno u istom iznosu, pa će jedne vrste dobara imati stalnu prednost prilikom rasta u odnosu na druge, koje će stalno kasniti što će imati za posljedicu manju prenapregnutost tržišta.

Kreditna ekspanzija centralne banke narušila je početnu ravnotežu na tržištu u smjeru dvostruke neravnoteže sa iznad tržišnom kamatnom stopom. Ovakav uticaj koji ima kreditna ekspanzija preslikava se i na proizvodne mogućnosti. Suočeni sa manjim prinosima, kreditori odlučuju da manje štede i više troše. U suprotnom, ako kapital postane jeftiniji, investitori su pogrešno navedeni da pomisle da se intertemporalni obrazac potrošnje promjenio. Povoljniji uslovi investiranja (niža kamatna stopa) za njih znače da potrošači preferiraju proizvode viših faza proizvodnje.

Vođeni pogrešnim informacijama, privrednici počinju preobimne kapitalno intezivne investicije, dok potrošači troše resurse koji su potrebni za dovršetak ovih projekata kroz kupovinu potrošačkih dobara⁹. Sada dolazi do kolizije između vremenskog obrasca preferirane potrošnje i vremenskog obrasca alokacije resursa. Posljedica je da kreditori i investitori simultano pritiskaju ekonomiju da se pomjeri izagranica proizvodnih mogućnosti na neodrživi nivo aktivnosti.

EKONOMSKE MISLI DRUGIH ŠKOLA PO PITANJU PRIVREDNIH CIKLUSA

Kenzijanska škola ekonomske misli po pitanju privrednih ciklusa se ogleda kroz stav vide privredne cikljuse kao posledicu fluktuacije agregatne tražnje, što izaziva fluktuacije proizvodnje i zaposlenosti. Koenzijanski stav pretpostavlja inherentnu nestabilnost ekonomije koja ne teži automatski ka postizanju ravnoteže pri punoj zaposlenosti¹⁰. Njihov model je dopunjen vezom između novčanog i realnog sektora pri čemu je veliki doprinos dala Filipsova kriva, koja je ukazala na negativan odnos između inflacije i nezaposlenosti.¹¹ Krajem 70-ih godina Kenzijanski ovakav kenzijanski stav Flipsove krive je označio kraj kenzijanske ere, jer je tada istovremeno došlo do recesije i inflacije koja je uzrokovana ogromnim rastom cijena nafte.

Tada dolazi do izražaja monetaristički stav, koji umjesto kenzijanskih prioriteta pune zaposlenosti i fiskalne politike, fokus daje na problem inflacije i monetarne politike. Po monetarističkom shvatanju ekonomski sistem je inherentno stabilan, ali je to sistem u kome su monetarni šokovi izvori cikličnih fluktuacija. Milton Friman ističe da postoji čvrsta veza između varijabli novčane mase i varijabli nominalnog dohodka. U kratkom roku moguć je uticati promjene novčane mase na realne varijable, dok u dugom roku promjena novčane mase u najvećoj mjeri reflektuje na promjene opšteg nivo cijena. Monetarističko razlikovanje kratkog i dugog roka je

⁹ Mizes tvrdi da neće svi započeti projekti propasti, jer će neki u međuvremenu (kako centralna banka ne upumpava novac jednokratno, već duži vremenski period) uspješno biti privedeni kraju.

¹⁰ Gordana Marjanović, Uticaj ekonomske krize na glavni tok ekonomske misli, Ekonomski horizonti, Ekonomski fakultet Kragujevac, 2010., 12, (2), str. 9-10.

¹¹ Katarina Stanković, Ekonomske doktrine, Ekonomski fakultet Kragujevac, 2009. str. 230-248.

izuzetno važno za njihovo objašnjenje cikličnih fluktuacija, uz posebno isticanje monetarne ponude kao ključnog izvora fluktuacija. Istovremeno, pojava monetarizma označava povratak tržištu i neoliberalizmu.

Monetaristi se poput kejnzijanaca bave fluktuacijama agregatne tražnje, ali se njihove preporuke ekonomske politike potpuno razlikuju. Oni napuštaju državno upravljanje privredom ističući činjenicu da šokovi nastaju upravo kao posljedica djelovanja države, odnosno monetarnih vlasti koje povećavaju novčanu masu. Zato su monetaristi protiv državnog intervencionizma, odnosno protiv diskrecionog prava u vođenju monetarne politike. Istovremeno, takav pristup označava ponovno vraćanje liberalizmu.

Glavne teze neoliberalne doktrine formulisane su početkom 80-ih godina prošlog vijeka kao tzv. Vašingtonski konsenzus. Vašingtonski konsenzus čini deset makroekonomskih reformskih politika koje je DŽ. Vilijamson¹² namjenio rješavanju problema u zemljama Latinske Amerike. Izvorno, te politike su obuhvatale: fiskalna disciplina, promjena prioriteta javnih rashoda, poreska reforma, liberalizacija kamatnih stopa, politika konkurentnog deviznog kursa, liberalizacija spoljne trgovine, liberalizacija priliva stranih direktnih investicija, privatizacija, deregulacija i vlasnička prava¹³. Mnogi ekonomisti smatraju da ekonomija i politika zasnovana na ovakvim principima dobrim dijelom je zaslužena za globalnu finansijsku krizu iz 2007. i 2008. g, iako se od ove ideje odustalo krajem 80-ih godina.

Sa razvojem nove klasične teorije detaljnije se istražuje uticaj monetarnih šokova na pojavu cikličnih fluktuacija. Stavovi novih klasičara o ekonomskoj politici doprinjeli su raspravi o mogućnosti djelovanja stabilizacione politike, pri čemu je zaključeno da je ekonomska politika neefikasna, da postoji nekonzistentnost ekonomske politike i da su ograničene mogućnosti korišćenja fiskalne politike kao instrumenta stabilizacione politike.

ZAKLJUČAK

Osnovna ideja austrijske teorije poslovnih ciklusa je austrijsko shvatanje funkcionisanja ekonomije koja se ogleda kroz cijene koje su nosioci sintetičkih informacija koji cirkulišu kroz decentralizovani sistem odlučivanja. Cjenovni mehanizam koordinira aktivnosti pojedinaca (korisnika) na tržištu koristeći resurse na najefikasniji način, pa one kažu šta i koliko proizvoditi.

Prema Austrijancima, centralna banka manipuliše kamatom stopom kreirajući bum faze kada je kamatna stopa preniska (politika jeftinog novca)

¹² John Williamson, *What Washington Means by Policy Reform*, Latin American Readjustment: How Much Has Happened, Washington, 1990, ch. 2; J. Williamson, *From Reform Agenda to Damaged Brand Name*, Finance & Development, 2003, № 3.

¹³ Boško V. Mandić, *Neoliberalizam i tranzicija na primjeru Bosne i Hercegovine*, Časopis za društvene i prirodne nauke Svarog, NUBL Banja Luka, broj 12, maj 2016., str. 201 – 210.

u odnosu na prirodnu stopu što inicira promjenu strukture proizvodnje jer preduzetnici primaju krive informacije o budućoj potrošnji današnjih štetiša i investiraju u bliže projekte (kapitalna dobra).

Za vitalnost austrijske teorije ključno je Hajekovo odbijanje kvantitativne teorije novca prema kojoj porast novca u opticaju ne utiče na relativne cijene. Po Hajeku, ovakva promjena relativnih cijena čini krucijalni impuls koji ruši ekonomsku stabilnost i u dugom roku poništava efekte buma.

Analiza privredni ciklusi i nivoa kamatnih stopa predstavljaju centralni problem istraživanja nosioca ekonomske misli u Austrijskoj školi. Njihov koncept privrednih ciklusa, koji se ogledao kao izrazito neintervencionistički, u odnosu na Kejnsov intervencionistički koncept, bio je veoma uticajan u početku 20-og vijeka. Automatsko prilagođavanje ponude i tražnje može biti narušeno samo ako se u ekonomski sistem uvede novac, kao remetilački faktor i zaluzan za stvaranje privrednih ciklusa i recesije.

AUSTRIAN SCHOOL OF ECONOMIC CYCLE

Boško Mandić PhD

Abstract: With the development of the industrial revolution in the world, science is emerging in all segments of life. In this segment, economic science has a primary place through the monitoring and analysis of economic trends in the economy. Its development is moving through the research and discussion of individual schools of economic thought. This paper will consider the work of the Austrian School with a special emphasis on the Austrian theory of economic cycles as logically consistent with the Austrian understanding of the functioning of an economy that is based on a specific theory of capital.

Key words: *Austrian school of economic thought, business cycles, prices, money*

JEL classification: B25

LITERATURA

1. Prašćević Aleksandra, Velika ekonomska depresija (1929) i globalna ekonomska recesija (2008): uticaj na promenu makroekonomske paradigme, Monografija: Kriza i globalizacija, Centar za ekonomska istraživanja, Institut društvenih nauka, Beograd, 2009.
2. Austrijska teorija poslovnih ciklusa <https://harberger.wordpress.com/2010/05/15/>
3. Stojanović Božo, Osnovi austrijske teorije, Ekonomski fakultet, Beograd, 2009.
4. Mandić Boško, Neoliberalizam i tranzicija na primjeru Bosne i Hercegovine, Časopis za društvene i prirodne nauke Svarog, NUBL Banja Luka, broj 12, 2016.
5. Lakićević D. Dragan, Prikaz: Austrijsko ekonomsko učenje (Božo Stojanović: Osnovi austrijske teorije), Sociološki pregled, vol. XLIII, 2009, no. 2,
6. Galles Gari: Sjećanje na fontanu savremenog libertarijanstva, 29.9.2013.
7. Marjanović Gordana, Uticaj ekonomske krize na glavni tok ekonomske misli, Ekonomski horizonti, Ekonomski fakultet, Kragujevac, 2010.

8. Wiliamson John, What Washington Means by Policy Reform, Latin American Readjustment: How Much Has Happened, Washington, 1990, ch. 2; J. Wiliamson, From Reform Agenda to Damaged Brand Name, Finance & Development, 2003, № 3.
9. Dušanić B. Jovan, Neoliberalizam: rasprave u Akademiji ekonomskih nauka, Catena mundi, Beograd, (Pilot: Pi-press) 2015.
10. Stanković Katarina, Ekonomske doktrine, Ekonomski fakultet, Kragujevac, 2009.
11. Friedman Milton, Kapitalizam i sloboda, Global buk, Novi Sad, 1997.
12. Sekulović Marko, Ekonomska kriza i preispitivanje teorijskih paradigmi, Ekonomska politika Srbije u 2009. godini i izazovi svjetske ekonomske kroze, Naučno društvo ekonomista i Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2009.
13. Fehimović Omer, Ekonomski pravci u kontekstu aktualne krize: Austrijska škola i kenzijanizam
14. Krugman Paul, Robin Wells, Macroeconomics, Worth Publishers, New York 2006.

Internet:

<https://www.advance.hr>

www.auburn.edu/~garriro

<https://harberger.wordpress.com>

<https://mises.org/wire/ludwig-von-mises>